folklor/edebiyat, cilt:19, sayı:74, 2013/2

SERİK ADINA DAİR

Mustafa Oral*

Bu makalenin konusu, Osmanlı coğrafyasında sadece Kuzey Afrika'da, Türkiye'de ise Antalya'da görülen *Serik* adını etimolojik ve tarihsel açıdan özellikle onomastik veriler ve toponomik kayıtlar açısından incelemektir. Burada söz konusu edilen s*erik* sözcüğünün ipek anlamına geldiğini düşünerek bu noktadan başlıyoruz.

Türkçenin çeşitli lehçelerinde yüpek, yipek, ipak, cibek, jibek, yibek, çibek vs şeklinde söylenen *ipek* sözcüğü Eski ve Orta Türkçede geçmez; yeni Türkçede ise *yip>ip* köküne (ek) küçültme eki alarak bugünkü şeklini almıştır. 'İpek böceği kozaları çözülerek çıkartılan ve dokumacılıkta kullanılan çok ince ve parlak tel'dir anlamı.

Sille, purşān, torgu/torku, barçın/barşan, kemha, akmişe adları da kullanılır. Eski Türkçede agı, eşgiti/işgiti, kutay hem ipek hem de ipekli kumaş demektir. Orhun yazıtlarında Çinli yöneticilerin Türkleri kandırıcı nesne anlamında kullanılır.

İpeğin bugünkü bilimsel literatürde karşılığı olan terim ise Latince *ser(icum)* terimi, Farsçaya beyaz ipekli şerit anlamında *sere* şeklinde geçmiştir. Arapçada ipek kumaş demek olan *serak* da aynı kökten gelir, ancak yaygın kullanım şekli *harir*dir.

Bilimsel literatürde yaygın olarak kullanılan *sericum* sözcüğü, Roma kaynaklarında ipeğin geldiği ülkeyi, kaynağını işaret etmesi bakımından önemlidir. Bugün Latince sayılan bu

*Doç.Dr. Akdeniz Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü 07058 Kampus/ANTALYA.

sözcük, bize göre, ipeğin üretilip yayıldığı kaynağı ve yolları açısından Çinceden veya Türkçeden alınma Doğu kökenli eski bir sözcüktür.

İlk Rus vakanüvisi Nestor, *Povist Veremyanıh Let* başlıklı eserinde Çin'e ipek böceği anlamında Rumca *Sira*, *Siresi*, *Seresi* sözcüklerini kullanırdı. *Seres/Serez* yer adı da aynı kökten gelirdi. Ruslar ipek veya ipekli kumaş için *sarafanka* adını kullanırdı. Aynı kökten gelen ipekli kumaş adları arasında *seraser* ve *serik* adlarını da görüyoruz.

Burada etimolojik olarak üzerinde durup kanıtlamaya çalıştığımız konu, Antalya örneğinde *Serik* adının kadim bir sözcük olan *Ser/Serik* kökünden geldiğidir.

Batılı, ipekle ve ipekli kumaşla Büyük İskender'in Hindistan seferi sırasında tanıştı. İskender'in subaylarından Nearkhos sefer sırasında aldığı notlarda *serik (ipek)* örtülerini anlatır. Pausanios, Kızıldeniz'de bulunan *Seria* Adası'ndan ve *Ser* adında bir ırmaktan bahseder. Bu ırmak bugünkü Tayland'da bulunan Menam Irmağı'dır. İpek insanları demek olan *Serliler* deyimi ise Roma'da Çinliler veya geniş anlamda ipekçilikle uğraşan halklar için kullanılır. *Serindia* (Serinde) deyimi ise Bizanslı Prokopius'un *Got Savaşları* kitabında yazdığı bir tanımdır, ancak bu deyimi hangi anlamda kullandığını açıklamadığı için uzun yıllar tartışma konusu olmuştur. Batılı yazında genel anlamda "*seres*", ipek ülkesi (Çin) demektir; dar anlamda Orta Asya, özellikle Doğu Türkistan bölgesine karşılık kullanılır. Kıpçak ülkesi demek olan *Serâ* ülkesi ile Berkehan'ın İtil kıyısında kurduğu *Serâ Berke* şehri de aynı kökten adlardır.

Gerçekte *ipek* kelimesi ipeği ilk üreten Çinlilere ait ve Çince *ssu,sse,sser* kökenli bir sözcüktür. Çincede ipek *si/sı*, ipek böceği ise *chong/çung* demektir. Bir efsaneye göre ipeği, efsanevi imparator Huangdi'nin karısı icat etmiştir. Çin ipeği, İpek Yolu'ndan Hindistan'a giderken, aynı yoldan ters yönde Çin'e Budizm gelmiştir. Tırtıldan kumaşa bütün işlemler ve ipeğin baştan sona üretimi kadınlar tarafından yapılırdı ki, ipek üretim tanrıçası "üçüncü teyze" (san gu)'dur. Ancak kabul edilen efsanevi görüş ise bu zanaatın baş tanrıçası sayılan "*at kafalı kadın"* (ma tou niang)'dır.

M.Ö. III. bine kadar dayanan ipek üretimi, M.S I. yüzyılın başlarında en üst düzeye ulaşmıştı. Bununla birlikte aynı zamanda Çin ipeğine olan talep eskisine göre azalmıştı. Bunun temel nedeni, Çin dışında da ipek üretiminin başlamasıdır. Sırasıyla Hotan, Hindistan, Kuça ve Turfan bölgelerine ulaşan ipek üretim merkezleri kendi terminolojisini de yaratmış olmalıdır. Dolayısıyla *ser* kökünden türetilen ipek sözcüğü yeni biçimler almaya başlamıştır. *Serik* de bunlardan biridir.

Mısır'da yaşayan Romalı bilgin Ptolemaeus (90-168), içinde yaşadığı çağın değer yargılarını da yansıttığı, muhtemelen Çin'le ipek ticareti yapan tüccarların ve elçilerin verdiği malumatı da aktardığı meşhur coğrafya kitabında Çin topraklarına iki ayrı halkı yerleştirmiş olduğunu görüyoruz: *Hsin*ler ve *Ser*ler. *Ser*lerin güneyinde bulunan *Hsin*lerin başkenti, Kattigar limanının içerilerinde konumlanan Tina'dır. Burada bahsi geçen *Hsin*ler, Ch'in dönemi Çinlilerinin uzantılarıdır. *Ser*liler ise önceleri Parth ve Roma İmparatorluğu'na ipek gönderenler, sonradan büyük kervan yolunda ipek ticareti yoluna girince Tarım havzasına ipek gönderenler için kullanılır.

Seylan elçilerinin rivayetlerine göre *Serler*, gür ve sarı saçlı, mavi gözlü insanlardır; Yemod'da, yani Himalayalarda yaşarlar. Tomson'un raporlarına göre Serlerin yaşadığı *Se-*

rika toprakları, Kaşgar'dan Bautların, yani Tibetli-Botların kuzeyindeki Kuzey Çin'e kadar uzanıyordu. Bu bölge, gerek coğrafik açıdan gerekse fizik özellikler yönünden Serlerle özdeşleştirilen *Ti* kabilelerince iskân edilmiştir. *Batı ucu* da denilen *Serika* bölgesi ahalisi yabancılarla temas kurmaktan kaçınan sakin tabiatlı insanlardır. Bölgenin başlıca zenginlik kaynağı özellikle ipek ticaretinde aracılıktır. Bölgede ipek üretimi IV. yüzyılın ikinci yarısında Hotan'da başlamıştır.

Kısaca özetlemek gerekirse Çin ve Roma arasındaki ipek ticaretinin ana damarı *Serinde*, yani bugünkü Doğu Türkistan özellikle Kansu'da oturan Hunlardır.

Latin yazarı Plinius (öl. 79) Batı'da ipek üretiminin ilk defa Kos (İstanköy) kralı Latos'un kızı Pamphile ile başladığını anlatır. Bahsi geçen Pamphilie ile Pamfilya'nın efsanevi kurucusu Mopsos'un kızı Pamphylia ile benzerlik içinde olduğu görülüyor.

Hazar Denizi'nin güneyinden ve Tahran üzerinden geçerek Akdeniz'de Antalya ve Antakya kentlerine ulaşan ve buradan Roma'nın diğer kentlerine gönderilmek üzere gemilere yüklenen ipek, özellikle Akdeniz bölgesinde dolaylı terimlerle ifade edildi. *Serik* de bunlardan biridir. Bu kadim adın tarihî *Zerk* adından değil, *Ser* kökünden geldiğini eskiçağ yolunun (İpek/Roma Yolu) Akdeniz'e ulaşan Perge ve Köprüçay yakınında olmasından anlıyoruz. Antalya'dan Alanya'ya kadar uzanan sahil kesiminde ipek ticaretinin yanı sıra yıllarca ipek üretimi de yapılmıştır.

Osmanlı seyyahı Evliya Çelebi'nin seyahatnamesinde *Serik* adını yalnızca Antalya vilayetinde görüyoruz. Osmanlı coğrafyasında ise Serik kazasının yanında bir *Serik* adını daha görüyoruz. Pîrî Reis, *Kitab-ı Bahriye* (1523) nam eserinde Mağrip kıyılarındaki Melile, Meluviye, Huneyn kaleleri ile Mağrip vilayetini anlatırken, Huneyn kalesinin doğusunda bir adacık üzerinde *Aslan/Serik Kalesi*'nden bahsediyor.

Arcakon adındaki bu küçük adada aynı adlı bir tatlı suyun bulunduğunu, bu suyun önünde Arapların *Aslan*, Türklerin *Serik* dediği harap bir kale bulunduğunu anlatan Pîrî Reis, buralardaki su kenarlarında Yörük taifesinin oturduğunu belirtiyor. Osmanlı denizcisi yazmıyor amma bu Yörük taifesinin *Serik Türkleri* olması olasıdır.

Serik Türkleri diyoruz, çünkü Osmanlı belgelerinde bazen *Yörükân-ı Serik*, bazen de *Etrâk-ı Serik* diye kayıt altına alınmıştır. Buna göre Antalya'nın Serik kazası, bizim yukarıda sözünü ettiğimiz *Serika* bölgesi ile Serik Türklerinin ahfadı sayılabilir.

Antalya bölgesindeki *Serik* adının ilk defa ne zaman kullanıldığına ilişkin elimizde somut ve sağlam tarihî kanıt ve tanıklar henüz yoktur, ancak XIII. yüzyılın ilk çeyreğinde Antalya ile Alanya kalelerinin fethinden hemen sonra tarihî Silyon kentinin zaptını takiben bölgeye ilk yerleşen Tekeli Türkmenleri arasında Serik Türklerinin de bulunduğu veya zaman içinde onların da yerleştiği düşünülebilir. Serik bölgesinin antikçağın önemli bir kavşak noktasında bulunması da anlamlıdır. Pamfilya şehirleri arasındaki tarihî yol, bölgeyi Kesikbeli ile Beyşehir bölgesine, Döşeme yoluyla Pisidya bölgesine, Yenice Boğazı ile de Elmalı yöresine bağlıyordu.

Selçuklu döneminde bölgede ipek ticaretinin ve üretiminin önemli bir zanaat olduğunu *Antalî* adındaki ipekli kumaşın bu dönemde hükümdarlar nezdinde muteber bir nesne olmasından anlıyoruz. İzzeddin Keykavus'un Antalya kalesinde bulduğu hazine içinde Çin yapımı ipekli kâğıtlar da vardır. I. Alaaddin Keykubad'ın Venedikliler ile yaptığı anlaşmada

ihraç malları arasında *Seta Turchia* (Türkiye İpekleri) adıyla tanınan ham ve işlenmiş ipekten bahsederler. İpeğin işlendiği ve ticaret hayatına sürüldüğü şehir yeni ipekli mamule ismini (*Antalî* gibi) de veriyordu.

Osmanlı döneminde bölgenin en meşhur mahsulâtı arasında ipek ve pamuk vardır. Alanya ve Antalya bölgesinde üretilen ipekli kumaşlar da meşhurdur. 1910'lu yıllarda bölgeye gelen İtalyanların dikkatini halkın ibrişim kuşakları çekiyordu. Yaklaşık iki kol uzunluğunda boylu boyunca dikilmiş, bir karış eninde parlak renkli ipekli kuaklar, ibrişimden yapılıyordu. Bunların başlıca müşterisi bu şehrin yerli ahalisidir. Yerliler üzerlerindeki bu kuşaklarla bir fersah mesafeden dikkat çekerdir.

Bugünkü Serik kazasının merkezi, Osmanlı dönemindeki *Karahisar*'dır. Diğer Karahisarlar ile karışmasını önlemek için Karahisar-ı Teke ya da Teke Karahisarı denilir. Bu dönemde kaza, kadılık merkezidir. Daha sonra Karahisar kazasının merkezi, yakındaki *Tekke* köyüne taşınmış. Serik bölgesinin ikinci merkezi Belkıs'tır (Antik Aspendos tiyatrosu). Her iki merkezin ortası Kökez (Camili Köy)'dir. Osmanlı döneminde burada halk arasında Köprü Pazarı veya Pazar Köprüsü denilen bir pazar kurulur. Osmanlı seyyahı Evliya Çelebi, 1667 yazında işte buradan geçiyor ve Serik pazarından, Serik dağından, Serik nahiyesi ile Serik subaşısından bahsediyor.

Osmanlı döneminde Alanya-Antalya kervan yolu Evliya Çelebi'nin izlediği güzergâhı takip ediyordu, yani şimdiki Serik'in merkezi olan Kökez'den geçiyordu. 1910 yılında nahiye merkezi bugünkü Serik'in olduğu yere, Kökez köyüne taşınıyor.

Serik aynı zamanda günümüzde de kullanılan çok eski bir erkek adıdır. Kazakistan meclisinde Serik Abdurrahmanov adında bir milletvekili, hükümetinde Serik Umbetov, Serik Baymaganbetov adlarında iki bakan vardır. Bu ad, *Serinde*'de oturan Uygurların Türkçe sözlüğünde *sermek* kökünden geliyor. Çel-ik, Çal-ık, Sev-ik (Sev-ük), Kan-ık gibi -ık, -ik yapım ekiyle kurulan s*ermek*, eski Uygur Türkçesi ve orta Türkçede, *Kutadgu Bilig* ile *Dîvân* ü Lugâti't-Türk'te ve *Atabetü'l-Hayayık*'ta; sabretmek, dayanmak anlamlarına geliyor; sabırlı, dayanıklı, dayanılan demektir.

Sonuç olarak, Osmanlı coğrafyasında yalnızca Mağrip vilayetinde, Türkiye'de ise meskûn yerler arasında tek ve özgün bir yer adı olarak görünen *Serik* adı, antik bir yerleşim yeri olan *Zerk* adının zaman içinde *Serik*'e dönüşümünden değil, Antalya vilayetinin Serik kazasına yerleşen *Türkistan/Serinde/Serika* kökenli Serik Türkleri adına izafeten oluşmuş tarihî ve oldukça kadim bir yer adıdır. Bu kadim adın buraya kadar uzanması ise Serik kavminin Doğu (Çin) ile Batı (Roma) arasında ipek (serik) ticaretiyle meşgul olması kadar, etkilerini Akdeniz kıyılarına kadar taşımasındandır.

Kaynakça

Bozkurt, Nebi; "İpek", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C.XXII, İstanbul, 2000.
Eberhard, Wolfram; Çin Simgeleri Sözlüğü, İstanbul, Kabalcı, 2000.
Eren, Hasan; *Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü*, 2. Baskı, Ankara, 1999.
Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi, C. IX, yay. Yücel Dağlı ve diğ., İstanbul, 2005,
Eyüboğlu, İsmet Zeki; *Türk Dilinin Etimoloji Sözlüğü*, İstanbul, Sosyal, 2004.
Gumilëv, Lev Nikolayeviç; *Hunlar*, çev. A. Batur, İstanbul, Selenge, 2005.
Güçlü, Muhammet; *1864-1950 Yılları Arasında Serik*, Antalya, 2000.
Hedin, Sven; İpek Yolu, çev. A. Arpad, İstanbul, Milliyet, 1974.
Heyd, W.; *Yakın Doğu Ticaret Tarihi*, çev. E. Z. Karal, Ankara, TTK, 1975.
İbn-i Battûta Seyahatnamesi, C.I-II, çev. A. Sait Aykut, İstanbul, YKY, 2004.
Kabaağaç, Sina-Erdal Alova, *Latince-Türkçe Sözlük*, İstanbul, Sosyal, 1995.
Mahmûd el-Kaşgârî, *Divân-ı Lügati't-Türk*, İstanbul, Kabalcı, 2007.
Pîrî Reis, *Kitâb-ı Bayriye*, sad. Ahmet Demir, Ankara, 2002.
Roux, Jean-Paul; *Orta Asya*, çev. L. Arslan, İstanbul, Kabalcı, 2001.
Selekler, Macit; *Yarım Asrın Arkasından*, İstanbul, 1960.
Şemseddin Sami; *Kamus-ı Türkî*, 2 C, Dersaadet, İkdam, 1317.
Uhlig, Helmut; *İpek Yolu*, çev. A. Kırım, İstanbul, Okyanus, 2000.

Özet

Serik Adına Dair

Tarihsel gerçeklerin araştırılıp ortaya koyulması yollarından biri de toponomik yadigârların etnonomik, etimolojik ve filolojik açılardan incelenmesidir. Eski kavimlerin birer kültürel varlık olarak geride bıraktıkları bu adlar, etimolojik ve filolojik olduğu kadar tarihsel kanıtlar ve tanımlar olarak da kullanılabilir. Bu konuda önümüzde bir sorunsal gibi duran *Serik* adı bunlardan biridir. Türkiye'de tek ve özgün meskûn yer adı olması da konuya özel bir önem kazandırmaktadır. Şimdiki Serik adının aynı ilçenin sınırları içinde bulunan antik Zerk adından veya Serik yörüklerinden geldiği noktasında düğümlenen iki farklı görüş varsa da; birincisi Serik ile Zerk'in aynı yerde ve/veya birbirine yakın olmaması, ikincisi ise Serik adında bir Oğuz boyunun veya oymağının olmayışı bu iddiaları temelsiz bırakıyor. Konuya bu günkü Serik bölgesine yerleşen ve tarihte Serik Türkleri olarak bilinen kavmin Serika/Türkistan kökeni ile Serik ile Serika arasında işleyen İpek Yolu ile bu yol üzerinde ipek ticareti yapan Serik kavmi olguları açısından yaklaşım ise bizleri daha bilimsel ve rasyonel sonuçlara götürmektedir. Yapılan araştırmada s*erik* adının kökeni itibarıyla Latince sanılan *sericum* sözcüğünden değil, kadim bir Çince veya Türkçe kökenli bir sözcük olan ve ipek anlamına gelen *ser*'den geldiği anlaşılıyor. Antik bir yerleşim yeri olan *Zerk* adının zaman içinde *Serik*'e dönüşümünden değil, Serik kazasına yerleşen *Türkistan/Serika* kökenli Serik Türkleri adından oluşmuştur.

Anahtar Sözcükler:*Antalya, İpek, İpek Yolu, Serik, Serinde, Serika*

Abstract

CONCERNİNG THE NAME "SERİK"

One of the ways of researching and revealing historical facts is to investigate toponomical memories in terms of etnonomical, etymological, and philological aspects. These names, which ancient nations left behind as cultural assets, could be used as historical evidence and definitions as well as etymological and philological ones. The name *Serik* which lies ahead of us like a complication in this subject is one of them. That it is the only and original name of residential area in Turkey also brings the subject into prominence. Even if there are two different opinions focusing on the point that the present name of Serik comes from the antique name Zerk that is within the borders of the same town or from Serik Nomads (Yoruks); the first one, Serik and Zerk are not at the same place and/or they are not close to each other; and the second one, no Oghuz tribes or clans called Serik exist rebut these arguments. However, an approach to the subject in terms of Serika/Turkistan origin of the nation residing in the present region of Serik and known as Serik Turks in history, the Silk Road running between Serik and Serika, and the phenomena of Serik nation merchandising silk on this road lead us to a more scientific and rational conclusion. In the research made, it is understood that the name s*erik* comes from *ser* which is an ancient, originally Chinese or Turkish word and which means silk, but not from the word *sericum* which is supposed to be Latin. It arose from the name Serik Turks originally from Turkistan/*Serika* who settled in the town of Serik, but not from transformation of the name *Zerk* which is an ancient residential area, into *Serik* in time.

Keywords: *Antalya, Silk, Silk Road, Serik, Serinde, Serika.*